

Олена Олійник
Olena Oliinyk

ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ДОСВІДУ ТА ЕМОЦІЙНО ЦІННІСНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО ВПЛИВУ

PEDAGOGICAL MECHANISMS IN OF FORMATION OF EMOTIONAL EXPERIENCE AND EMOTIONALLY VALUE-BASED COMPETENCES OF SENIOR PRESCHOOL ER IN THE ART OF CULTURAL INFLUENCE

У статті схарактеризовано специфіку педагогічних механізмів формування емоційно ціннісних компетентностей дитини старшого дошкільного віку. На основі здійсненого теоретичного аналізу розкрито сутність сучасних підходів щодо формування емоційного досвіду, доведено складові емоційно ціннісних компетентностей дитини. З'ясовано вплив мистецтва на розвиток емоційного досвіду дитини засобами специфічно дитячих видів діяльності.

Ключові слова: емоційний розвиток, емоційний досвід, емоційна культура, ціннісна потреба, емоційно ціннісні компетентності, мистецькі ігри, театральні-ігрові діяльність.

Вимоги сьогодення орієнтують фахівця у галузі освіти на створення необхідних умов для повноцінного розвитку й саморозвитку дітей на основі переосмислення та вдосконалення цілей, завдань, змісту та методів, трансформацію освітніх технологій у площину розвитку гармонійної дитячої особистості. Популярний сьогодні коучинг перше місце у моделі успішності віддає емоційному розвитку людини. Люди з високим рівнем емоційної культури можуть ефективно керувати своїми емоціями, без зусиль досягати цілей у взаємодії з оточенням, вони адаптивні у суспільстві.

Дошкільна освіта як перша самоцінна ланка має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал. Дошкільна ланка освіти покликана забезпечити фундамент становлення і різнобічний розвиток особистості дитини, цілеспрямовано виявляти і розвивати її здібності в різних видах діяльності, створити умови для повноцінного формування ключових компетентностей особистості.

У сучасному світі затребувана особистість із широким світоглядом і високою культурою, здатна до гармонійних стосунків із людьми, реалізації свого природного потенціалу. Особливої актуальності набуває виховання емоційної культури дитини як важливої складової її соціальної компетентності. Можливість гармонійного розвитку дитини дошкільного віку обумовлена взаємодією базових потреб, в основі яких є емоційно-чуттєва сфера та формування особистісної культури [2, с. 14].

У сучасній дошкільній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей по праву визнана однією із пріоритетних. Насамперед, це пов'язано з багатозначністю розуміння терміну "емоційний розвиток" у різних теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, ми розуміємо емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери у контексті загальної соціалізації дитини. Стан наявної педагогічної практики дошкільних навчальних закладів свідчить про відсутність системної роботи з виховання емоційної культури, або характеризується епізодичністю, невиразністю її вирішення. Такий підхід до означеної проблеми

пояснюється зміщенням акцентів із емоційно-почуттєвих на інтелектуальні, що не збігається з усталеними поглядами вчених про домінування в дошкільному дитинстві саме емоційно-почуттєвого компоненту особистісного зростання.

Наукове підґрунтя для розробки педагогічної проблеми створюють положення вчених про емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, А. Кошелева), дослідження гуманістичного виховання дошкільників (О. Савченко, Т. Поніманська, С. Рубінштейн). Ідея гуманізації сучасної освіти, розглядається в сучасній педагогіці з позиції взаємостосунків взаємодопомоги, активного співпереживання (Ш. Амонашвілі, В. Абраменкова, А. Асмолов, Е. Шиянов). Можливість гармонійного розвитку дитини дошкільного віку обумовлена взаємодією базових потреб, в основі яких є емоційно-чуттєва сфера та формування особистісної культури [8, с. 114].

У сучасних дослідженнях поняття емоційна культура вивчається в контексті гуманного стилю спілкування дорослих з дітьми (І. Бех, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Я. Неверович), активної позиції дитини як провідника моральних норм (Л. Артемова, М. Боришевський, О. Кошелівська, Т. Поніманська), справедлива оцінка дитини іншими та самооцінка, що ґрунтується на гуманістичних критеріях поваги до тих, хто оточує, та самого себе (Р. Буре, А. Виноградова, А. Кошелева, Ю. Приходько), співвіднесеність образу себе з позитивними моральними еталонами, а окремих своїх учинків – з негативним, здатність усвідомлювати суперечності між образом себе загалом і своїм конкретним вчинком (Є. Суботський, С. Якобсон, В. Щур) [5, с. 4], організація досвіду емоційної культури у спільній ігровій діяльності (Л. Артемова, Л. Макаренко, М. Шуть, П. Якобсон).

Пропонуємо дослідити зміст понять “емоції” та “культура”. Емоції – це специфічна форма взаємодії людини із середовищем, спрямована на пізнання і перетворення світу, а також, себе в цьому світі. Провідні фахівці дитячої психології І. Бех, О. Запорожець, А. Кошелева, Я. Неверович указують, що знання і уявлення про норми поведінки, доповнені емоційним ставленням до них, перетворюються у переконання і стають “внутрішніми спонуканнями” до діяльності і поведінки [3, с. 216].

У педагогічній науці “культура” визначена середовищем, яке “вирощує та живить особистість”. Її пов’язують із іншою категорією – “особистісна культура”, що розглядається фахівцями як “внутрішня культура” особистості. Найбільш виразно поняття культури представлено у працях Ш. Амонашвілі, який переконаний, що сутність людини спрямована на вдосконалення. Сама вона часто не хоче помічати цей невисипучий імпульс. Людина навіть намагається опиратися найкращим спонуканням, але десь глибоко в надрах “чаші” вже сяє зародок зерна Культури. Рано чи пізно зерно проросте, і тому кожна людина вже несе в собі частину загальнолюдскості. Поняття культури, за значенням самого свого кореня, спрямовує до самовідданого вивчення, пізнання і нашарування всіх пошуків, що звеличують свідомість [1, с. 27].

Емоційна культура – це характеристика базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Саме в дитинстві закладається основи особистості. Отже, емоційна культура – це розуміння своїх і чужих емоцій, почуттів і переживань для ефективної і гармонійної взаємодії з навколишнім світом. У період дошкільного віку на формування емоційної культури окрім батьків впливають педагоги та інші діти.

Сучасний дошкільний заклад повинен серйозно і по-справжньому стати не лише місцем, де дітей розвивають і навчають, але і простором їх повноцінного дорослішання, поживним середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту і сприятливого соціально-психологічного клімату в освітній установі, що підтримує і навіть ініціює процеси розвитку особистості та її потенціалів. А для цього освітня установа має бути територією безумовної психологічної безпеки.

Щоб сформувати емоційний досвід дитини, потрібно добирати ефективні методи, форми і прийоми формування емоційної сприйнятливості дітей. При цьому варто враховувати їхню природну чутливість – надмірну, оптимальну, недостатню, низьку, та набутий емоційний досвід.

Зокрема, слід зважати на вміння: виокремлювати яскраві емоційні моменти; зосереджувати на них увагу; аналізувати, коментувати, оцінювати їх; реагувати на них швидко, гнучко, адекватно; проявляти своє емоційне ставлення до них; відображати враження у своїй діяльності – розповідях, малюнках, гри тощо; виявляти гуманні почуття – співпереживання, співчуття [6, с. 33].

Серед різноманітних чинників, що активно впливають на особистісний розвиток дитини велике значення належить естетичному вихованню – складному та різнобічному процесу, що включає формування естетичного ставлення до дійсності та організацію естетичної діяльності. Провідним засобом естетичного виховання та формування емоційного досвіду є мистецтво як форма суспільної свідомості, що опосередковано відображає оточуючу дійсність в усіх її проявах. Український дослідник І. Єременко відзначає, що рівень естетичної освіти дітей залежить від того, “...як рано і в якій мірі вони були залучені до сфери прекрасного та наскільки ефективною виявилася педагогічна спрямованість її засвоєння”. Це вказує на потенційні освітні можливості мистецтва через призму специфічно дитячих видів діяльності [9, с. 36].

Творча активність дитини в усіх специфічно дитячих видах діяльності формує особистісні якості дитини: елементарні уявлення та позитивне ставлення до свого внутрішнього світу: думок, почуттів, мрій, становлення основ світогляду розвиненості емоційної сприйнятливості.

Сучасне мистецтво – це художня творчість загалом: література, музика, образотворче мистецтво, театр, кіно та інші види творчої діяльності людини, що відображають реальний та уявний світ у художніх образах. Як зазначає Л. Масол, медіакультура сьогодення активізує широкий спектр естетичних факторів (звук, графіка, анімація), збільшує художні цінності (музичні, живописні, графічні) та їх взаємодію, що стимулює виникнення у дітей психологічного феномена синестезії – міжсенсорних асоціацій. Інтеграція естетичної інформації, застосовуючи інтеграційні педагогічні засоби і технології розвитку емоційного досвіду дитини.

У процесі виховання особливо важливо зберегти цілісність образного сприймання світу дитини. У дошкільника слід формувати образи, які поєднують: емоційне сприймання, смислове наповнення об'єктів пізнання, оцінно-ціннісне ставлення до предмета чи явища навколишнього світу.

Успіх дошкільника у різних видах діяльності залежить від сформованості аналітичних якостей, критичності й самостійності думки. Особливого значення у старшому дошкільному віці набуває організація дитячого досвіду, його узагальнення у вигляді еталонів, символів та умовних моделей. Їх дитина має засвоювати через узагальнення самостійно здобутих фактів, осмисленні і оцінені власним Я. Дошкільна освіта, з цієї позиції має наповнити життя дитини емоційним багатством особистісного досвіду [7, с. 47].

Важливим напрямом формування емоційного досвіду у віці 5-7 років є участь у корекції емоційної сфери, зокрема емоційного контролю та моральних почуттів. Виготський Л. зазначав про те, що в уяві мислення виступає в формі яка обслуговує емоційні процеси. Така лінія розвитку уяви безпосередньо пов'язана з моральним вихованням дитини, якщо під вихованням розуміти не лише засвоєння правил поведінки, а формування свідомого емоційного відношення до навколишнього [10, с. 23].

Щоб дитина засвоїла певний досвід, вона має його “пережити”, важливою складовою плекання добра в дитині є вироблення в неї навичок розпізнавання і регулювання емоцій. Емоційний досвід дошкільників слід спеціально розвивати. Це мають бути прицільні розмови про те, що відчуває дитина в тій чи іншій ситуації, які емоції виражають ті чи інші учасники подій. Приводом для таких бесід можуть бути різноманітні сутички, у які потрапляє дитина під час спілкування з дорослим й однолітками вдома, у дитячому садку, на прогулянці. Також, корисно аналізувати, обігрувати ситуації, які відбулися в прочитаних творах, переглянутих телепередачах, мультфільмах. Головне – дати дитині змогу спокійно висловити свою оцінку, своє розуміння ситуації. Крок за кроком дитину потрібно переконувати, що значно приємніше втриматися від негативних емоцій, не допустити дурниці, порадіти за себе.

Аналізуємо дефініцію “компетентність”, як динамічну комбінацію знань, умінь, цінностей та ціннісних ставлень, що визначає здатність успішно розв'язувати життєві проблеми, провадити подальшу навчальну та професійну діяльність.

Особливу увагу сучасна дошкільна освіта приділяє вихованню дітей на цінностях, які є базовими для щасливого особистого життя та успішної взаємодії із суспільством. Виховний процес залишається невід'ємною складовою всього освітнього процесу. Його орієнтирами є загальнолюдські цінності, зокрема:

- морально-етичні – гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей;
- соціально-політичні – свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, відповідальність [5, с. 9].

За сучасною моделлю дошкільної освіти слід побудувати індивідуальний освітній шлях для кожної дитини, створити оптимальні умови для її гармонійного природного розвитку. Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) як Державний стандарт дошкільної освіти в Україні визначає в кожній освітній лінії ті компетенції, які слід сформувати в дитини на кінець дошкільного віку. У цьому документі зазначено, що в цей період формуються її ціннісні ставлення [2, с. 16].

Щоб дитина успішно справлялася з новими вимогами життя, у неї має бути сформований набір тісно переплетених якостей. Неможливо розглядати ці якості у відриві від життєвого досвіду дитини, конкретного середовища, сімейного устрою. У сучасній освіті поняття “набір компетентностей” має ключове значення, оскільки, з урахуванням усіх чинників розвитку дитини можна визначити компетенції, що складають життєву компетентність дитини.

Невід'ємною складовою у такому “наборі компетентностей” є емоційно-почуттєва готовність – здатність самостійно керувати особистими почуттями та співвідносити свої вчинки із засвоєними нормами моралі; розуміти власні почуття й переживання інших людей; розрізняти базові емоції: радість, образ, смуток, страждання тощо. Дитина володіє соціальними нормами прояву почуттів, у неї відсутні імпульсивні реакції, сформовані вищі почуття – естетичні (почуття прекрасного), інтелектуальні (радість пізнання), моральні.

Використовуючи техніку емоційного виховання діти вміють керувати своїми емоціями, контролювати їх., накопичується певний емоційний досвід, а відтак і емоційна компетентність дитини [4, с. 218].

Емоційна компетентність – це інтегральна властивість особистості, сукупність знань, умінь і навичок, що дає змогу приймати адекватні рішення та діяти на основі інтелектуального оброблення зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, яку надає емоційний інтелект. Те що надихає нас на добро, надає сенсу нашому існуванню – щоденна внутрішня душевна праця.

Гармонійне співжиття дитини з довкіллям передбачає її компетентність у світі емоцій і почуттів. Проживання нових ситуацій – це умова для набуття дитиною емоційного досвіду. Душевний комфорт можуть забезпечити дошкільнику тільки дорослі, які розуміють і шанують самоцінність дитини, прагнуть аби “допомогти душі, яка починає жити, жити власними силами”. Здійснивши аналіз поняття емоційна культура, розглянувши прояви особистісної культури та компоненти емоційного розвитку дитини, маємо підстави стверджувати про те, що емоційний фундамент має формуватися під впливом емоційних реакцій на зовнішні та внутрішні чинники, і саме широта емоційного репертуару засвідчує різноманітність інтересів, потреб, бажань дитини дошкільного віку, її активну життєву позицію. Емоційна грамотність впливає на якість спілкування, навчання і навіть здоров'я.

Список використаних джерел

1. Амонашвілі Ш. У “чаші” Дитини сяє зародок зерна Культури / Шалва Олександрович Амонашвілі / Пер. з російської Л. О. Подкоритова. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М. К. Реріха; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету, Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної педагогіки, 2012. – 72 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Поніманська Т. І. – Київ : Видавництво, 2012. – 26 с.
3. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч. пос. / Т. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
4. Ермолаева М. В. Особенности и средства развития эмоциональной сферы дошкольников: Учеб. Пособие / М. В. Ермолаева. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО “МОДЭК”, 2008. – 336 с.
5. Карабаева І. Дитячий садок і Нова українська школа: як прокласти місток / І. Карабаева // Спеціалізований журнал Вихователь-методист. – №10. – 2018. – С. 1-11.
6. Кононко О. Найголовніше “погода” вдома, або як сформувані емоційну сприйнятливість і чутливість / О. Кононко // Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу №5. – 2017. – С. 32-40.
7. Освітня програма “Впевнений старт” для дітей старшого дошкільного віку / [Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко]; за заг. наук. ред. Т.О. Піроженко. – Київ : ТОВ “Українська академія дитинства”, 2017. – 80 с.
8. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник / Т. Поніманська. – 3-тє вид., випр. – Київ : “Академвидав”, 2015. – 448 с.
9. Сулаєва Н. В. Мистецькі ігри в корекційній роботі з дітьми з обмеженими можливостями: Навч. посібник / за науковою редакцією Л. О. Федорович. – Кременчук : Християнська Зоря, 2010. – 164 с.
10. Фір С. Що таке емоційний інтелект і як його розвивати на музичних заняттях? / С. Фір // Спеціалізований журнал Музичний керівник. – №10. – 2017. – С. 20-27.

The article, examines the specificity of pedagogical mechanisms of the formation of emotionally value-based competence of preschoolers. On the basis of theoretical analysis the main aspect of modern principles about the formation of emotional experience is solved, all the parts of emotionally value-based competences of the child are shown. It is proved that there is an evident influence of art on the development of emotional experience of preschooler with the help of specifically children's activities.

Being emotional and sensual by nature, children get knowledge and orientation in the outside world through perception; it's the necessary condition of personal qualities development, that's why we should take into account children's natural abilities. Among the various means of emotional culture development special attention is given to theatrical and game activity which is considered to be a school of emotional culture and communication. Theatrical activity is improvisational, it's an individual creative process which combines different creative principles (productive, performing, decorating) and children's ability to perceive specific theatrical art. Such synthesis provides effective pedagogical conditions for the development and improvement of children's emotional sphere and creativity. The harmonious cohabitation with the environment provides children's competence in the world of emotions and feelings. Preschoolers' emotional comfort may be provided just by adults understanding and respecting them. Having made the analysis of the concept of emotional culture, considered the features of children's personal culture of emotional development and revealed the educational opportunities of theatrical activity in the process of children's emotional culture formation, the author proves that teacher's competence on the organization of theatrical games is the first necessary step to professional, systematic and creative work with children.

The specificity of selection of pedagogical means of forming children's emotional culture is promoted by taking into account the peculiarities of senior preschoolers' development: the desire for independence in their activities, egocentricity of thinking and the need in game interaction.

Key words: *emotional development, emotional experience, emotional culture, valuable need, emotionally valuable competences, art games, theatrical activities.*